

**BÜYÜK HİDROLİK YAPILAR-SOĞUK SAVAŞ-
SINIRAŞAN SU SORUNLARI İLİŞKİSİ VE SOĞUK
SAVAŞ'IN BIRAKTIĞI MİRAS**

**THE RELATIONSHIP AMONG THE COLD WAR, BIG
HYDRAULIC WORKS AND TRANSBOUNDARY ISSUES
AND THE LEGACY OF THE COLD WAR**

Ahmet CONKER*

ÖZ

20. yüzyıl, büyük hidrolik yapıların sayısının tüm dünyada hızla arttığı bir asır olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş dönemine denk gelen 1950-80 yılları arasındaki büyük artış dikkati çekmektedir. Bu çalışma, Soğuk Savaş, büyük hidrolik yapılar ve sınıraşan su ilişkileri olguları arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla hazırlanmıştır. Dünyanın farklı coğrafyalarında yer alan sınıraşan su havzalarından elde edilen örneklerden yola çıkarak bu çalışma Soğuk Savaş'ın koşullandırdığı küresel siyasi bağlamın ve bunun bölgesel yansımalarının bir taraftan büyük hidrolik yapıların artışına uygun politik ortam hazırladığını ve böylelikle sınıraşan su ilişkilerini doğrudan etkilediğini ortaya koyarken; diğer yandan sınıraşan su havzalarındaki hidropolitik dinamikler ve genel siyasi bağlam ilişkisinden hareketle Soğuk Savaş'ın bölgesel yansımalarının kıyıdaş devletler arasındaki su ilişkilerini koşullandırdığını savunmaktadır. Son, olarak her ne kadar büyük hidrolik yapılar inşa etme motivasyonunun gelişmiş devletlerde gerilediği görülse de Soğuk Savaş döneminde gelişen bu bakış açısının gelişmekte olan

* Arş. Gör. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, aconker@yildiz.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8556-5603>.

* Makale Geliş Tarihi: 26.02.2019
Makale Kabul Tarihi: 10.04.2019

devletlerde halen hâkim bakış açısı olduğu ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Büyük Hidrolik Yapılar, Sınıraşan Su Politikaları.

ABSTRACT

It is no exaggeration to describe the 20th century as the century of the big hydraulic infrastructures. Notably, the number of large dams has proliferated during the period between 1950-80 that corresponds to the Cold War era. This study seeks to analyze the relationship among the Cold War, the large hydraulic works and the transboundary water relations. Gathering empirical evidence from the different transboundary water basins, this study argues that the Cold War influenced large hydraulic works and transboundary water relations in two ways. On the one hand, the Cold War era constituted a conducive political environment for the proliferation of large hydraulic works, and henceforth, it has strongly affected transboundary hydropolitical dynamics. On the other hand, the Cold War has conditioned the regional contexts in which transboundary water relations take place. Finally, the paper also finds that even though the motivation to build large hydraulic works, which is the legacy of the Cold War era, appears to slow down in the developed countries, it is still intact in the developing countries.

Keywords: Cold War, Big Hydraulic Works, Transboundary Water Politics.

GİRİŞ

20. yüzyıldan itibaren su kaynaklarının tüm dünya genelinde artan önemine paralel olarak sınıraşan suların kullanımı ve tahsisine ilişkin sorunlar da uluslararası ilişkilerin bir konusu haline gelmiş, bu su havzalarında havzanın parçası olan kıyıdaş devletler arasındaki çatışma ve işbirliği süreçleri de hidropolitik disiplininin temel araştırma konularından birini oluşturmuştur (Mollinga, 2001: 735). Bu çerçevede hidropolitik kavramı “uluslararası su kaynaklarına ilişkin devletlerarası çatışma ve işbirliği süreçlerinin sistematik analizi” olarak literatürde tanımlanmıştır (Elhance, 1997: 218). Dünya genelinde 276 nehir havzası iki ya da daha fazla devlet tarafından paylaşılmaktadır. Bir

başka ifadeyle bu nehir havzaları sınıraşan nitelikli su kaynaklarıdır. Günümüzde yaklaşık 2,7 milyar insan bu sınıraşan nitelikli nehir havzalarına bağımlı durumdadır (Mirumachi, 2015: 3). Bu bağlamda dünyada yer alan birçok sınıraşan nitelikli yer üstü ve yer altı su havzalarında, bu havzaların parçası olan devletler arasında siyasi sorunlar meydana gelmiştir. Ortadoğu coğrafyası düşünüldüğünde özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Fırat ve Dicle havzası (Kibaroglu ve Ünver, 2006; Kibaroglu, 2016; Kut, 1993), Nil Nehri havzası (Cascao, 2008; Saleh, 2008), Ürdün Nehri havzası (Wolf, 1995; Zeitoun, 2008) gibi sınıraşan nitelikli su havzalarının parçası olan devletler arasında, sınıraşan sular konusu bölgesel ilişkilerin önemli bir parçası haline gelmiştir. Ortadoğu coğrafyasındaki sınıraşan su anlaşmazlıklarına benzer bir biçimde Ortadoğu coğrafyası dışında kalan coğrafyalarda da 20.yüzyıl boyunca benzer süreçlerin yaşandığı görülmektedir. Güneydoğu Asya'nın en önemli su kaynağı olan Mekong Nehri havzasının kullanımı konusunda havzada yer alan devletler arasında büyük siyasi anlaşmazlıklar meydana gelmiştir (Biba, 2012; Hirsch, 2016; Molle vd., 2009) ya da benzer bir değerlendirmeyi Orta Asya'da yer alan sınıraşan su havzaları için de yapmak mümkündür (Sojamo, 2008; Wegerich, 2008).

Sınıraşan nehir havzalarında yaşanan siyasi sorunlara genel olarak bakıldığında özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren tüm dünya genelinde sayıları hızla artan hidrolik yapıların (barajlar, hidroelektrik santraller, sulama sistemleri, bölgesel su kaynakları kalkınma projeleri vs.) sınıraşan su kontektlerindeki hidropolitik dinamikleri güçlü bir şekilde etkilediği bir vakıadır.¹ Denilebilir ki, özellikle büyük çaplı hidrolik yapılar sınıraşan su ilişkilerinde kıyıdaş devletler arasındaki temel anlaşmazlık konuları olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak Fırat-Dicle su havzası hidropolitliği düşünüldüğünde havzanın üç kıyıdaş devleti olan Türkiye, Suriye ve Irak'ın hemen hemen aynı dönemlerde Fırat nehri üzerinde başlattıkları büyük baraj ve hidroelektrik santral projeleri, üç ülke arasında konuya dair üçlü müzakerelerin başlaması sonucunu beraberinde getirmiştir.² Suriye hükümetinin Fırat üzerindeki Tabka Barajı'nı tamamlaması 1974 yılında Suriye ile Irak arasında havzadaki ilk diplomatik krizin patlak vermesine neden olmuştur (Bari, 1977). Fırat-Dicle hidropolitliğinde 1980'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye tarafından yapımı ilan edilen ve Fırat-Dicle havzasında kapsamlı bir bölgesel su kalkınma projesi olarak tasarlanan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bir başka önemli dönüm noktasını oluşturmuştur. GAP'ın ilanı ve 1980 ve 1990'lı yıllar boyunca GAP kapsamında

¹ Su Konteksti (waterscape) kavramı son dönemde hidropolitik literatüründe sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Su konteksti kavramı bir su kaynağının fiziksel (hidrolojik, coğrafi, iklimsel vs.) yanı sıra o su kaynağının biçimlendirdiği sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkileri de ifade eder (Conker, 2018: 197).

² Bu dönemde Fırat Nehri üzerinde Türkiye Keban, Suriye Tabka ve Irak Haditha barajlarının yapımına başlamıştır.

Türkiye tarafından yapımına başlanan projeler diğer kıyıdaş devletlerin şiddetli muhalefetiyle karşılaşmıştır. Başta Suriye ve Irak hükümetleri farklı enstrümanları devreye sokarak projeyi durdurma ya da sekteye uğratmaya çalışmışlardır (Daoudy, 2009). Benzer değerlendirmeleri dünyadaki diğer sınıraşan su kaynakları için de yapmak mümkündür. Örneğin, 2010 yılında Mavi Nil üzerinde Etiyopya tarafından yapımına başlanan Büyük Etiyopya Rönesans Barajı'nın Nil Nehri Havzası'ndaki hidropolitik dinamikleri siyasi, hukuki ekonomik ve hidrolojik açılardan güçlü bir şekilde etkileyeceği öngörülmektedir (Salman, 2016; Yihdego vd., 2016; Zhang vd.,2016).

Sınıraşan su havzalarının hidropolitik dinamiklerini doğrudan etkileyen büyük hidrolik yapıların yıllar içerisindeki niceliksel ve niteliksel gelişimine bakıldığında ise, 20 yüzyıl boyunca tüm dünya genelinde büyük hidrolik yapılarda büyük bir artış yaşandığı görülmektedir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde denk gelen 1930-1980 arası dönemde tüm dünya genelindeki büyük hidrolik yapıların sayısında ve büyüklüğünde muazzam bir artış dikkati çekmektedir. Soğuk Savaş döneminin 20.yüzyılın büyük bölümünde küresel ve bölgesel siyasi dinamikleri etkileyen en temel faktörlerden biri olduğu olgusu dikkate alındığında, bu çalışmanın temel amacı Soğuk Savaş-büyük hidrolik yapılar ve sınıraşan su sorunları arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Bu kapsamda çalışmanın temel araştırma soruları şu şekilde ortaya konabilir. Soğuk Savaşın siyasi dinamikleri sınıraşan su anlaşmazlıklarını ne ölçüde etkilemiştir? 20. yüzyıl boyunca tüm dünya genelinde büyük ve orta çaplı birçok su yapılarının ve kalkınma projelerinin büyük bir artış göstermesi gerçekliği ışığında, Soğuk Savaş'ın meydana getirdiği siyasi dinamiklerle bu büyük artış arasında bir ilişki var mıdır? Çalışma boyunca bu iki soruya yanıt aranacak ve böylelikle Soğuk Savaş, büyük hidrolik yapılar ve sınıraşan su sorunları arasındaki ilişki analiz edilecektir. Soğuk Savaşın politik dinamikleri ve sınıraşan su ilişkilerine dair gerek uluslararası gerek ulusal literatürde sınırlı düzeyde çalışmalar olduğu görülmektedir. Uluslararası çalışmalara genel olarak bakıldığında hem ABD'nin hem SSCB'nin aralarındaki küresel rekabet bağlamında su kalkınma projelerini küresel etkinliklerini arttırmak ve diğer süper gücün küresel nüfuzunu kısıtlamak maksadıyla bir enstrüman olarak kullandıklarına dair ortaya konmuş çalışmalar bulunmaktadır (Sneddon ve Fox, 2011). Ancak Soğuk Savaşın farklı boyutlarıyla sınıraşan su ilişkilerinin nasıl etkilediğine ilişkin genel bir çerçeve ortaya koyan çalışmaların eksikliği göze çarpmaktadır. Konuya ilişkin ulusal literatürde Soğuk Savaş ve sınıraşan su sorunlarını inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma konuya dair ulusal ve uluslararası akademik literatürde var olan bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Çalışma, 20. yüzyıl boyunca tüm dünya genelindeki farklı vakalar incelendiğinde, Soğuk Savaş'ın meydana getirdiği siyasi bağlamın sınıraşan su sorunları arasındaki ilişkiyi iki farklı boyutla açıklamaktadır.

Konunun birinci boyutu Soğuk Savaş dinamikleri dünyanın birçok bölgesinde devletler arası ilişkileri de doğrudan etkilediği için, Soğuk Savaş döneminde farklı kamplarda konumlanan devletlerin parçası oldukları sınıraşan sular meselelerindeki ilişkileri de bu karşıt konumlanmadan doğrudan etkilenmişlerdir.

Konunun ikinci boyutu ise, Soğuk Savaş'ın koşullandırdığı küresel siyasal bağlam ve hidrolik yapılar arasındaki ilişkidir. Bu çerçevede, makale Soğuk Savaş'ın iki açıdan büyük hidrolik yapıların gelişimine uygun siyasal zemin hazırladığı savunmaktadır. İlk olarak, dünyadaki farklı sınıraşan nitelikli su kontekslerinden elde edilen ampirik kanıtlar ışığında, Soğuk Savaş'ın iki süper gücü Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), büyük hidrolik yapıların ihracını küresel mücadelenin bir enstrümanı olarak görmüşlerdir. Bir başka ifadeyle gerek ABD gerek SSCB bu dönemde gelişmekte olan ülkelere kendi su kalkınma projelerini gerçekleştirebilmeleri için hem teknik hem finansal yardımda bulunmuşlardır. Burada her iki süper gücün de bu yardımlar yoluyla kendi küresel nüfuz alanlarının genişletmek ve diğer süper gücün nüfuz alanlarını sınırlama amacı güttüğü görülmektedir. Konunun ikinci unsuru ise her iki süper gücün de özellikle 20. yüzyılın başından itibaren büyük çaplı su yapılarının inşasını öngören hidrolik misyon paradigmasını temel paradigma olarak kendi topraklarındaki su kaynaklarının azami kullanımını sağlamak amacıyla benimsedikleri görülmektedir. Bu bağlamda her iki süper gücün de kendi hidrolik misyonlarının diğer gelişmekte olan ülkelere empoze etmişlerdir. Bu çerçevede çalışma, büyük çaplı hidrolik yapıların sosyal, ekonomik ve siyasi nedenlerle gelişmekte olan ülkeler tarafından iç ve dış muhalefet ve eleştirilere rağmen halen yapıldığı düşünüldüğünde, kökleri Soğuk Savaş dönemine dayanan bu mirasın halen sınıraşan su ilişkilerini dolaylı olarak etkilediğini savunmaktadır.

Çalışmanın genel yapısı şu şekilde özetlenebilir. Çalışmanın ilk bölümünde, Soğuk Savaş döneminin genel özellikleri ve bu dönemde dünyada sayıları giderek artan büyük ve orta çaplı hidrolik yapılar ve bunların sınıraşan sularda devletler arasındaki ilişkilere olan etkileri bağlamında genel bir çerçeve ortaya konulacaktır. Çalışmanın kalan bölümlerinde Soğuk Savaş, büyük hidrolik yapılar ve sınıraşan sular arasındaki ilişki sorunsalı üç boyutta ele alınacaktır. Bu boyutlar sırasıyla şu şekilde özetlenebilir; i) Soğuk Savaş olgusu ve sınıraşan su sorunlarında genel siyasi düzlemin rolü ilişkisi; ii) Bir enstrüman olarak su kalkınma projelerinin Soğuk Savaş boyunca süper güçlerce kullanımı konusu; iii) Her iki süper güçte de temel paradigma olan hidrolik misyonun gelişmekte olan ülkelere transferi konusu. Çalışmanın bu kısmında her bir boyut farklı örnek olaylar temelinde ayrı bölümler halinde analiz edilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise konuya ilişkin genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. SOĞUK SAVAŞ OLGUSU VE SOĞUK SAVAŞ BOYUNCA SAYILARI ARTAN SU YAPILARI

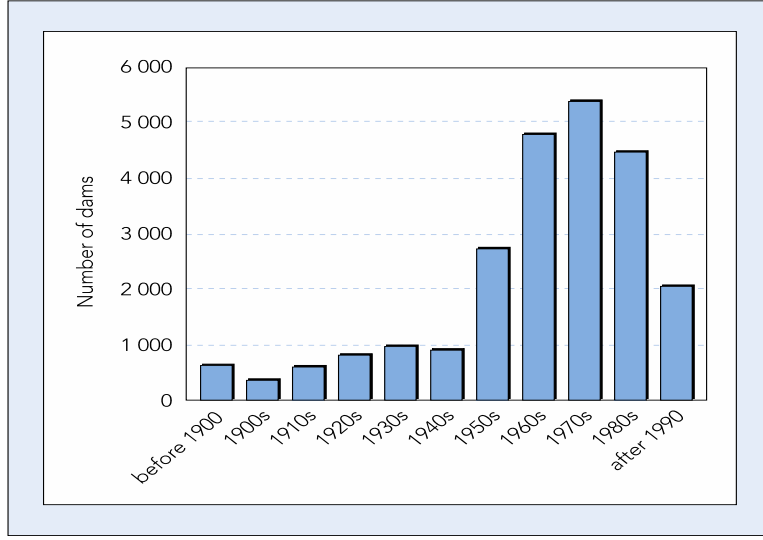
Dünya siyasi tarihinde 20. yüzyılın yaklaşık 50 yıllık döneminde uluslararası ilişkileri etkileyen Soğuk Savaş kavramı iki süper güç (ABD ve SSCB) arasındaki yüksek düzeyli gerilimli ancak topyekûn bir dünya savaşına evrilmeyen, süper güç devletler arasındaki siyasi ve ideolojik mücadelenin başta silahlanma olmak üzere farklı alanlarda rekabetine dayanan ve yer yer iki süper gücün perde gerisinde yer aldığı sıcak çatışmalara sahne olan dönem olarak tanımlanmaktadır (Dockrill ve Hopkins, 2005: 1). Her ne kadar Soğuk Savaş dönemi boyunca Vietnam ve Afganistan örneklerinde olduğu gibi süper güçlerin doğrudan yer aldığı sıcak çatışma süreçleri olsa dahi, bu döneme Soğuk Savaş denmesinin temel nedeni iki süper güç arasındaki bu siyasi ve ideolojik mücadelenin topyekûn bir dünya savaşına dönüşmemesidir. Bir başka ifade ile iki süper güç arasında bir dünya savaşı bu dönemde patlak vermemiştir. Ancak iki süper güç de dünya genelinde kendi nüfuzlarını arttırabilmek adına bir siyasi mücadele içine girmişlerdir. Bu bağlamda ABD ve SSCB'yi dünyadaki diğer güçlerden ayıran ve kendilerinin süper güç olarak adlandırılmasına neden olan temel faktörler şu şekilde sıralanabilir. Birincisi her iki aktör de küresel düzlemde diğer ülkelere nüfuz edebilme kapasitesine sahiptiler. İkincisi, her iki aktör de kendi ideolojik bloklarında ya nüfuz alanlarında baskın bir siyasi, stratejik ve ekonomik etki kapasitesine sahiptiler. Ve son olarak her iki aktör de diğer aktörlere kıyasla özellikle nükleer silah kapasitesi bakımından çok daha baskın bir askeri kapasiteye sahiptiler (Heywood, 2014: 38). Her ne kadar Soğuk Savaş denilince ilk akla gelen hususlar süper güçlerin kendi ideolojilerini dünyaya yayma ve nüfuz alanlarını genişletme çabası, süper güçler arasındaki bölgesel nitelikli sıcak çatışma süreçleri, iki süper güç arasındaki başta nükleer silahlar, yüksek teknoloji ürünü silahlar, uzay yarışı gibi yüksek teknoloji gerektiren konularda rekabet ve süper güçler arasındaki dönemsel siyasi krizler (Küba Krizi, Berlin Bunalımı vs.) konuları gelse dahi, kalkınma projeleri ve bu bağlamda su kaynakları kalkınma projeleri de süper güçler arasındaki nüfuz mücadelesinin bir parçası haline gelmiştir.

İnsanlık tarihin en eski dönemlerinden bu yana hidrolik yapıların inşasına insanlar ve siyasi otoriteler büyük önem atfetmiştir. Medeniyetlerin gelişmesinde su ve su kaynaklarında farklı maksatlarla (sulama, sel baskınlarının önlenmesi, su arzının sağlanması vs.) inşa edilen su yapıları önemli rol oynamışlardır (Viollet, 2007: 6). İlk başarılı su yapılarının inşası neolitik döneme dek uzanmaktadır. Bu dönemde başta Mezopotamya ve Mısır 'da kurulan ilk büyük uygarlıkların su kaynaklarının kontrolüne büyük önem atfettiği görülmektedir (Mays, 2008: 471). Konuya ilişkin yapılan çalışmalarda antik dönemde kurulan medeniyetlerde otoritenin merkezileşmesinde su kaynaklarının kontrolü maksadıyla inşa edilen su yapılarının önemli bir role sahip olduğu iddia edilmektedir. Bu argümana göre,

su kaynaklarının görece kısıtlı olduğu coğrafyalarda bu kaynakların barajlar, sulama kanalları gibi hidrolik yapılarla kontrol altına alınması zorunlu hale gelmiştir. Bu da beraberinde aynı su kaynağını paylaşan farklı toplulukların iş birliğini zorunlu kılan büyük çaplı projeleri ve merkezi örgütsel yapılanmaları beraberinde ortaya çıkarmıştır (Mitchell, 1973: 532). Wittfogel (1957), antik dönemdeki doğu medeniyetlerini incelediği ünlü *Doğu Despotizmi (Oriental Despotizm)* adlı eserinde bu uygarlıkları “Hidrolik Uygarlıklar” olarak adlandırmıştır.

Her ne kadar insanlık tarihi boyunca su yapıları medeniyetlerin ortaya çıkışında önemli bir role sahip olsa da su kaynaklarında inşa edilen hidrolik yapılardaki niceliksel ve niteliksel artışın 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de başlayan sanayi devrimi sonrasında yaşandığını söylemek mümkündür. Bu dönem sonrasında dünyada hızla artan nüfus, şehirleşme ve ortaya çıkan büyük kentlerin artan su ihtiyaçları, hidroelektrik teknolojisinin gelişimi, suyun endüstride önemli girdilerden biri haline gelmesi, devlet otoritesinin giderek merkezileşmesi gibi faktörlerin etkisiyle devletler sahip oldukları su kaynakları üzerinde büyük çaplı hidrolik yapıların inşasına girişmiş ve bunun neticesinde tüm dünyada su yapılarında gerek niceliksel gerek niteliksel olarak ciddi bir artış meydana gelmiştir (Allouche, 2005:34,35). Bu trendin Soğuk Savaş dönemini de kapsayan 20. yüzyılda zirveye çıktığını söylemek mümkündür. Özellikle dünya genelinde inşa edilen baraj sayılarına baktığımızda 20. yüzyılı “büyük barajlar yüzyılı” olarak adlandırmak mümkündür.³ 1900 yılında dünyadaki toplam büyük baraj sayısı yaklaşık 600 iken, bu sayının 1950 yılına gelindiğinde 5000’e yükseldiğini görmekteyiz. 1950-2000 yılları arasında kapsayan ve Soğuk Savaş’ın bu dönemin önemli bir bölümünü oluşturduğu periyotta bu sayı tam 9 kat artarak 45.000’e ulaşmıştır (Khagram, 2004:5). 20. yüzyıl boyunca özellikle 1940’lı yıllardan itibaren büyük baraj sayısında muazzam bir artış yaşandığı dikkati çekmektedir. Dünya Barajlar Komisyonu tarafından 2000 yılında yayınlanan raporda büyük çaplı baraj sayısında özellikle 1950-1990 yılları arasında büyük bir artış yaşandığı, 1970’li yıllarda yapımı tamamlanan büyük baraj sayısının zirve yaptığı ortaya konulmaktadır. Sadece 1970-75 yılları arasında tüm dünya genelinde 5000 büyük çaplı barajın yapımı tamamlanmıştır (Dünya Barajlar Komisyonu, 2000:9). Aşağıda Dünya Barajlar Komisyonu tarafından yayınlanan figür, büyük çaplı baraj sayısında özellikle Soğuk Savaşın hâkim olduğu döneme denk gelen on yıllardaki büyük artışı ortaya koymaktadır.

³ Baraj yüksekliği 15 metre veya üzerinde olan; ya da baraj yüksekliği 5 metre ile 15 metre arasında olup 3 milyon m³ ya da üzeri su tutabilme kapasitesine sahip olan barajlar büyük baraj olarak tanımlanmaktadır (Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu, 2011: 3).

Şekil.1: Büyük Çaplı Baraj Sayısında 20. Yüzyıl Boyunca Yaşanan Artış

Kaynak: International Commission on Large Dams (Büyük Barajlar Komisyonu), 2000: 9.

Bu çalışma özellikle Soğuk Savaş boyunca su yapılarındaki bu muazzam artışın Soğuk Savaş'ın doğrudan bir ürünü olduğunu önermemektedir. Yukarıda kısaca ortaya konulan faktörler (endüstriyel modernite bağlamında suya olan ihtiyaçtaki artış ve suyun artan önemi, teknolojik gelişmelere paralel olarak insanlığın su kaynakları üzerindeki kontrolünün artması, merkezi otoritelerin giderek artan oranda su kaynakları üzerinde geliştirdikleri kalkınma projeleri vs.) su yapılarındaki bu dönemdeki artışa dair bizlere önemli doneler sunmaktadır.

Ancak tüm bunlar Soğuk Savaş'ın özellikle büyük çaplı su yapılarının tüm dünyaya yayılmasında elverişli bir politik bağlam oluşturduğu ve Soğuk Savaş'ın özellikle sınırışan su kaynaklarında kıyıdaş devletler arasındaki ilişkilerde genel politik düzlem ve kıyıdaş devletler arasındaki su ilişkileri bakımından belirleyici bir rol oynadığı gerçeğinin göz ardı edilmesini gerektirmez. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında Soğuk Savaş'ın getirdiği küresel politik bağlamın nasıl sınırışan su kaynaklarında hidropolitik dinamikleri etkilediği farklı sınırışan su havzalarından örnekler verilmek suretiyle analiz edilecektir.

2. GENEL POLİTİK DÜZLEM VE SOĞUK SAVAŞ İLİŞKİSİ

Sınırışan su ilişkileri kıyıdaş devletler arasındaki ilişkilerden ne ölçüde etkilenmektedir? Ya da kıyıdaş devletler arasındaki sınırışan su meselelerine dair ilişkiler devletlerin genel politik ilişkilerini etkileme kapasitesine sahip midir? Sınırışan su ilişkileri ve aynı kıyıdaş devletler arasındaki diğer bölgesel ilişkiler konusu hidropolitik disiplininin temel araştırma alanlarından biri olmuş ve hidropolitik disiplini bağlamında ortaya konan akademik çalışmaların birçoğunun doğrudan ya da dolaylı konusu olmuş ve sınırışan su ilişkilerinin analizinde temel

analiz unsurlarından biri olmuştur. Konuya dair akademik literatürde farklı bakış açılarının ortaya konduğu söylenebilir. Konuya dair yapılan bazı akademik çalışmalarda sınıraşan su meselelerinde genel olarak işbirliği süreçlerinin çatışma süreçlerine oranla daha sık görüldüğü ortaya konmuştur (Wolf, 1999). Hatta kimi havzalarda ilgili kıyıdaş devletler arasındaki diğer siyasi sorunlara rağmen su konusunda işbirliği süreçlerinin görülebildiği akademik çalışmalarca ortaya konmuştur (Alam, 2002). Ayrıca sınıraşan su sorunlarda kıyıdaş devletler arasındaki diğer sorunların çözümüne de yardımcı olabileceği ve bu bağlamda su konusundaki işbirliği süreçlerinin bir yayılma (*spill over*) etkisi gösterebileceği savunulmuştur (Saddoff ve Grey, 2002). Ancak buna karşın konuya ilişkin yapılan birçok akademik çalışma bir havzada kıyıdaş devletler arasındaki ilişkilerin ilgili devletler arasındaki su ilişkilerindeki çatışma veya işbirliği süreçlerini doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır (Hussein ve Grandi, 2015; Hussein ve Grandi, 2017; Nagheeby ve Warner, 2018; Zeitoun ve Warner 2006). Örneğin su kaynakları açısından dünyadaki en sorunlu yerlerden birisi olan Ortadoğu coğrafyası düşünüldüğünde, Ortadoğu ülkeleri arasındaki sorunlu siyasi ilişkilerin su ilişkilerinde de belirleyici bir role sahip olduğu söylenebilir. Nitekim, ABD'nin 1950'li yıllarda Ürdün Nehri havzasında, Arap ülkeleriyle İsrail arasındaki su konusunda işbirliği konusundaki arabuluculuk çabaları Filistin sorunu bağlamında büyük oranda başarısızlıkla neticelenmiştir. ABD'nin bu bağlamda su konusunda olası işbirliğinin Arap ülkeleri ve İsrail arasındaki diğer sorunların çözümünde de olumlu etki yapabileceği bakış açısı da bu anlamda başarısızlığa uğramıştır (Lowi, 1995). Benzer bir değerlendirme Fırat-Dicle Havzası için de yapılabilir. Havzanın iki kıyıdaş devleti olan Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin genel seyri iki ülkenin başta Fırat ve Dicle havzası olmak üzere parçası oldukları sınıraşan su havzalarındaki çatışma ve işbirliği süreçlerini doğrudan etkilemiştir (Conker, 2014). Konuya dair farklı sınıraşan su havzalarını örnek vaka olarak ele alan yakın zamanda ortaya konan birçok akademik çalışmada su ilişkilerinin meydana geldiği karmaşık politik bağlamın farklı boyutlarıyla irdelenerek ele alınması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla her ne kadar genel politik düzlem ve sınıraşan su sorunları ilişkisi her bir havzanın kendi dinamikleri çerçevesinde ele alınması gereken bir konu olsa dahi, konuya dair yapılan çalışmalar birçok sınıraşan su havzasında genel politik düzlemin belirleyici bir etkisinin olduğunu bize göstermektedir. Bu nedenle 1945-91 yılları arasında birçok bölgesel anlaşmazlıkta temel siyasi parametrelerden biri olan Soğuk Savaş'ın sınıraşan su ilişkilerini doğrudan etkilediğini söylemek mümkündür. Nitekim sınıraşan su ilişkilerinde Soğuk Savaş'ın ortaya çıkardığı jeopolitik dinamiklerin birçok havzada önemli rol oynadığı görülmektedir (Cascao, 2009: 45; Sneddon ve Fox, 2011: 450).

Örneğin dünyanın en sorunlu su sınıraşan su havzalarından birisi olan Nil

Nehri'nde ABD'nin Mavi Nil'in üst kıyıdaş devleti olan Etiyopya'da 1950'lerin başından itibaren yapmış olduğu etüt çalışmaları bu çerçevede değerlendirilebilir. 1952 yılından itibaren ABD'nin dünya genelinde su kalkınma projelerini yürüten ABD Arazi Islahı Bürosunun (*The US Bureau of Reclamation*) başta Mavi Nil de olmak üzere Etiyopya'da birçok su havzasında etüt çalışmaları yürütmüş bu çerçevede bu ülkeye uzman personelini göndermiştir. ⁴ABD'nin Etiyopya'ya olan bu ilgisini o dönemdeki genel jeopolitik bağlamdan ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu bağlamda Etiyopya ABD için o dönem Soğuk Savaş'ın şekillendirdiği jeopolitik algı açısından şu yönlerden önemliydi. İlk olarak Etiyopya'nın da yer aldığı ve Afrika Boynuzu (*Horn of Africa*) olarak adlandırılan bölge petrol kaynaklarına yakınlığı ve petrol taşımacılığı rotalarına yakınlığı bakımından kritik önemi haizdi. İkinci olarak ABD yardımı 1950'li ve 1960'lı yıllarda kolonyal dönem sonrası Afrika'da ortaya çıkan ve büyük oranda sosyalist nitelikli olan siyasi hareketlerin dizginlenmesinde stratejik bir unsur olarak görülmekteydi. Son olarak Mavi Nil havzının alt kıyıdaş olan Mısır açısından hayati önemi haizdi. Her ne kadar o dönemde iktidarda olan Cemal Abdülnasır bağlantısızlar hareketinin önemli figürlerinden biri olsa dahi, Mısır'ın askeri ve ekonomik konularda SSCB ile sıkı ilişkileri bulunmaktaydı. Nitekim Mısır'da inşa edilen ve halen Nil Nehri'ndeki en büyük barajlardan biri olan Aswan Barajı da SSCB'nin ekonomik ve teknik desteği sayesinde tamamlanmıştı. Bu dönemde, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Mısır'da Nasır hükümeti üzerindeki baskının arttırılması için Dışişleri Bakanlığı'na Etiyopya'daki su potansiyelinin araştırılması amacıyla yapılan çalışmaların devam ettirilmesi gerektiğini tavsiye etmiştir (Sneddon, 2015: 89,90).

Benzer bir değerlendirmeyi Fırat Dicle havzası bağlamında Türkiye-Suriye hidropolitik ilişkileri bağlamında da yapmak mümkündür. Türkiye ile Suriye ilişkilerinin 1990'ların başına dek Soğuk Savaş'ın gölgesinde geçtiği söylenebilir. (Altunışık ve Tür, 2006: 232). "Suriyeli Baas elitlerine göre", Türkiye'nin politikaları başta ABD ve İsrail olmak üzere yabancı güçlerin Ortadoğu'daki amaçlarına hizmet etmekteydi (Muslih, 2005: 113). Türkiye açısından ise üç temel umdesinden birisi Sosyalizm olan Baas milliyetçiliği Ortadoğu'da Sovyet nüfuzunun artmasına neden olmaktadır.⁵ Nitekim iki ülke arasında yaşanan 1957

⁴ ABD İç İşlerine bağlı olan ABD Arazi Islahı Bürosu'nun 1930 yıllardan itibaren ABD genelinde büyük hidrolik yapıların inşasında önemli rol oynadığı görülmektedir. ABD Arazi Islahı Bürosu, 1950'li yıllardan itibaren de dünya genelinde büyük projelerin inşasında teknik destek sağlamıştır. Çalışmada ABD bağlamında ABD Arazi Islahı Bürosu'nun bu faaliyetlerinden sık sık örnekler verilecektir. Çalışma boyunca ABD Arazi Islahı Büro'suna "Büro" biçiminde atıfta bulunulacaktır.

⁵ Baas ideolojisinin en önemli fikir babalarından olan Michel Eflak Baas ideolojisini üç temel ilke üzerine bina etmektedir. Bu ilkeler Birlik, Özgürlük ve Sosyalizmdir. Burada Birlik kavramıyla kastedilen tüm Arap halklarının tek bir siyasi birlik altına girmesi şeklinde anlaşılmalı ve Baas ideolojisinin temel hedeflerinden birisini oluşturan Pan-Arabizmin fikri temelini oluşturmaktaydı. Özgürlükten kasıt ise Arapların dış güçlerin siyasi, kültürel ve askeri baskılarından bağımsız

siyasi kriz doğrudan Ortadoğu'da bu dönemde yaşanan ABD-SSCB geriliminin bir ürünüdür (Küçükvatan, 2011). Soğuk Savaş bağlamında her iki devletin kurduğu ittifaklar, her iki ülkenin su kaynaklarının gelişimindeki ittifak ilişkilerinde de belirleyici rol oynamıştır. 1950 ve 1960'lı yıllara gelindiğinde her iki ülke de başta Fırat-Dicle havzası olmak üzere büyük çaplı hidrolik projeleri inşa etmeye başlamışlardır. Bu çerçevede Türkiye başta ABD olmak üzere batı bloğundan teknik ve ekonomik yardımlar almıştır. Diğer yandan ise başta ülkede inşa edilen en büyük baraj olan Tabka barajı olmak üzere ortaya konan kalkınma projelerinde SSCB'nin bu dönemde Suriye'ye teknik ve ekonomik yardımları söz konusu olmuştur. Baas rejiminin en önemli siyasi hedeflerinden birisi olan tarımsal kalkınmada büyük ölçekli su yapılarının (barajlar, sulama sistemleri vs.) inşasını öngören Sovyet modelinin 1960'lardan itibaren su kaynaklarının gelişiminde temel model olduğunu söylemek mümkündür (Springborg, 1981: 192).

3. BİR KÜRESEL REKABET ARACI OLARAK BÜYÜK HİDROLİK YAPILAR

Soğuk Savaş boyunca iki süper güç arasında tüm dünya genelinde yaşanan güç ve nüfuz mücadelesinin önemli siyasi enstrümanlarından birisinin de su kalkınma projeleri ve bu çerçevede ortaya konan büyük hidrolik yapılar olduğunu söylemek mümkündür. Gerek ABD gerek SSCB, gelişmekte olan ülkelerin kendi su kaynaklarını geliştirmeleri maksadıyla bu ülkelere ekonomik ve teknik yardımlarda bulunmuşlar, her iki süper güç de bu yardımlara Soğuk Savaş rekabeti çerçevesinde stratejik bir önem atfetmişlerdir. Soğuk Savaş boyunca her iki süper gücün gelişmekte olan ülkelere kendi su kaynaklarında büyük çaplı hidrolik yapıları inşa etmelerine imkân veren teknik ve ekonomik yardımlar küresel, her iki süper gücün küresel ölçekte siyasi, ekonomik ve ideolojik nüfuz alanlarını arttırmada önemli birer araç olmuşlardır.

Konuyu ABD açısından ele aldığımızda hiç kuşkusuz ABD'nin küresel jeopolitik ajandasını liderliğini yaptığı küresel kapitalist genişlemeden ayrı ele almak mümkün değildir. ABD hükümetine göre Asya, Afrika ve diğer "gelişmemiş" bölgeler ekonomik açıdan geri kalmış, siyasi açıdan ise olgunlaşmamış bölgelerdi ve bu durum bu ülkeleri Sovyetler Birliği'nin siyasi, ekonomik ve ideolojik etkisi altına girmelerine açık hale getirmekteydi. Bu çerçevede özellikle ABD Dış İşleri Bakanlığı dünyanın bu "az gelişmiş" bölgelerine yapılan ve bu bölgelerdeki su kaynaklarının geliştirilmesi maksadı

yaşama ilkesini temsil etmekteydi. Son olarak Sosyalizm ise sosyo-ekonomik gelişmenin temel aracı olarak ortaya konmaktaydı (Seale, 1988: 32).

taşıyan teknik ve ekonomik yardımları SSCB ile olan nüfuz mücadelesine bir stratejik silah olarak görmüştür. ABD'nin deniz aşırı projelerinde en önemli paya sahip olan kuruluş ABD İç İşleri Bakanlığı bünyesinde kurulmuş olan Arazi Islahı Bürosuydu. 1930'lu yıllarda ABD'de inşa edilen büyük çaplı projelerinin de baş yürütücüsü olan Büro özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda dünyanın farklı noktalarında büyük çaplı baraj ve sulama projeleri yürütmüştür. Bu dönemde Büro 50'den fazla ülkede aktif projeler yürütmüş, 100'ü aşkın ülkeye de teknik düzeyde yardımda bulunmuştur (Sneddon, 2015: 4). Özellikle Ortadoğu ve Güneydoğu Asya, Büro'nun aktif projeler yürüttüğü en önemli bölgelerdi (Wescoat vd., 1992: 55). Örneğin Büro'nun Güneydoğu Asya'daki 1950'li yıllara dek uzanan faaliyetlerinde Sovyet etkisinin bölgede artması endişesinin önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu bakış açısını o dönemde Saygon'da ABD Bilgilendirme Ofisi'nde görevli olan John Macklin'in Washington'a gizli ibareli gönderdiği memorandumda görmek mümkündür. Macklin gönderdiği memorandumda yaklaşık bir asır boyunca Fransa'nın nüfuzunda kalmış olan bölgede Fransa'nın bölgeden çekilmesi ve yeni bağımsız ulus- devletlerin kurulması sonrasında bölgede siyasi bir boşluk ortaya çıktığı, bunun da bölgeyi Sovyet etkisine açık hale getirdiği ifade edilmektedir. Bu nedenle en başta Güney Vietnam'da bir komünist devrimi engellemek ve Laos ve Kamboçya'yı "kurtarmak" için ABD'nin geniş kapsamlı bir ekonomik yardım programına ihtiyacı vardır. Nitekim bu dönemde ABD Dış İşleri Bakanlığı Büro'dan Aşağı Mekong havzasına en kısa sürede etüt çalışmaları başlatmasını istemiştir (Sneddon, 2012: 573).

Benzer bir değerlendirmeyi SSCB açısından da yapmak mümkündür. Soğuk Savaş dönemindeki küresel nüfuz mücadelesi bağlamında SSCB'nin yönetici elitleri de büyük çaplı hidrolik yapıları SSCB'nin siyasi, ekonomik ve ideolojik nüfuzunun güçlenmesinde stratejik birer araç olarak görmüşlerdir. Özellikle Krushchev döneminde benimsenen "Sosyalizme Barışçıl Geçiş Doktrini" SSCB'nin dış yardımı Soğuk Savaş rekabetinde bir stratejik enstrüman olarak yönetici elitlerce ortaya konmuştur. Bu doktrine göre SSCB, yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelere ekonomik yardımlar vererek bu ülkelerin devlet merkezli endüstriyel gelişimini sağlamasına ve bu ülkelerin dış ticaretlerini büyük oranda komünist blokla yapmalarını sağlayabilir. Bu da kaçınılmaz olarak ilgili ülkeyi sosyalist rotaya yönlendirecektir. Barışçıl Geçiş Doktrinini ortaya koyan Krushchev'e göre eğer bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülkenin dış ticaretinin %40'ı SSCB tarafından elde edilebilirse, o devlet sosyalist bir yapıya zorlanabilirdi (Guan-fu, 1983: 72). Büyük çaplı hidrolik yapıların da ihracını öngören teknoloji projeleri bu çerçevede SSCB tarafından bağımsızlığını yeni elde eden ülkelere ihraç edilmiştir. Bunun en tipik örneği, SSCB'nin teknik ve ekonomik yardımlarıyla yapımı tamamlanan ve halen Nil Nehri havzasındaki en büyük

baraj olan Mısır'da inşa edilen Aswan Barajı'dır (Rubinstein, 1977). Benzer bir biçimde Türkiye'nin de parçası olduğu Fırat nehri üzerinde Suriye SSCB'nin teknik ve ekonomik desteğiyle Fırat Projesini geliştirmiş ve Fırat Nehri üzerindeki en büyük barajlardan biri olan Tabka barajı inşa edilmiştir.

Yukarıda ifade edilen hususları kısaca özetleyecek olursak, büyük çaplı hidrolik yapıların dünya geneline yayılmasında Soğuk Savaş çerçevesinde yaşanan ABD-SSCB rekabetinin önemli rol oynadığı görülmektedir. Ayrıca, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin üzerinden yaklaşık 30 yıl geçmesine rağmen, bu dönemde inşa edilen büyük hidrolik yapıların neredeyse tamamının aktif durumda olduğu ve bu büyük hidrolik yapıların sınıraşan su havzalarının hidropolitik dinamiklerini halen doğrudan etkilediği unutulmamalıdır.

4. HIDROLİK MİSYON PARADİGMASININ SÜPER GÜÇLERDEN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE TRANSFERİ

Su kaynaklarının gelişimi ve yönetimine dair farklı bakış açıları farklı ve çoğu zaman çatışan çıkarlara sahip aktörlerce ortaya konmuştur. Örneğin birçok ulus-devlet açısından su kaynaklarında büyük çaplı hidrolik yapıların inşası sosyo-ekonomik gelişmede, su güvenliğinin, enerji güvenliğinin ve gıda güvenliğinin sağlanmasında yaşamsal önemi haizdir. Ancak bu görüşe karşın özellikle çevrenin korunması konusunda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri, aktivistler ya da benzer çıkar grupları özellikle büyük hidrolik yapıların çevreye verdiği zararlara dikkat çekmişler ve bu projelere karşı çıkmaktadır. Günümüzde ülkemiz dahil birçok yerde bu farklı bakış açılarının söylemsel ve ideolojik arka planını oluşturduğu anlaşmazlıkları görmek mümkündür (Bakker, 2007). Bu çerçevede su kaynaklarının gelişimi ve yönetimine dair farklı bakış açılarına ilişkin ünlü İngiliz coğrafyacı Tony Allan (2003) tarafından ortaya konan su kaynaklarının gelişiminde dominant paradigmlar şeklinde niteleyebileceğimiz kavramsal çerçeve konuya dair literatürde genel kabul görmüştür. Tony Allan tarafından ortaya konan kavramsal çerçeveye göre belirli dönemlerde farklı paradigmların baskın olduğu ve global düzeyde kabul gördüğü dönemler mevcuttur. Doğrusal bir süreç içerisinde zaman içinde ilgili baskın paradigmaya karşı paradigmlar ortaya konmuştur (Allan, 2003:9). Bu çerçevede Tony Allan 19. yüzyıldan ikinci yarısından itibaren dünyadaki endüstriyel modernitenin de bir sorunu olarak hidrolik misyon paradigmasının 1970'lere dek geçen sürede başta gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyada hâkim paradigma haline geldiğini ortaya koymuştur.

Hidrolik Misyon kavramı, literatürde, devletlerin nüfusun sosyal ve ekonomik gelişmesini sağlamak maksadıyla su kaynakları üzerinde her bir damla suyu değerlendirmek maksadıyla ortaya koydukları geniş çaplı su kalkınma projeleri (barajlar, hidroelektrik santraller, sulama sistemleri vs.) inşa etme arzusu olarak tanımlanmıştır (Wester, 2009: 10). Bu paradigmaya göre denize ya da

okyanuslara herhangi bir biçimde kullanılmadan dökülen her damla su boşa akmış demektir ve bu nedenle bu sular insanlığın faydasına kullanılmalıdır. Aynı zamanda hidrolik misyon, insanlığın doğayı kontrol altına alma motivasyonunun önemli araçlarından bir tanesidir. Bu bakış açısı birçok kez özellikle barajların yapımında karar vericiler tarafından dile getirilmiştir. Hidrolik misyonun bir başka önemli unsuru havza bazında topyekûn kalkınma projelerinin ortaya konmasıdır. Bir başka ifadeyle herhangi bir nehrin ana kolu üzerinde çeşitli hidrolik yapılar yeterli değildir. Havza tüm unsurlarıyla ele alınmalı ve bu çerçevede havzanın yer aldığı bölgenin kalkınmasını sağlayacak bölgesel projeler ortaya konmalıdır (Conker, 2014: 86, 87). Son olarak hidrolik misyon paradigması çerçevesinde büyük çaplı hidrolik yapılar merkezi otoritenin çevrede tesisi açısından önemli birer enstrüman olarak yönetici elitlerce görülür. Ayrıca yine hidrolik misyon bağlamında ortaya konan büyük hidrolik yapılara sembolik bir anlam atfedilir. Bu projeler devletin ve ulusun gelişmişlik düzeyinin bir sembolü olarak yönetici elitlerce lanse edilir (Kaika, 2006; Menga, 2015).

Yukarıda ana hatlarıyla ortaya koyduğumuz Hidrolik Misyon paradigmasının 1930'lu yıllardan itibaren gerek ABD gerek SSCB'de hâkim paradigma olarak benimsendiğini söylemek mümkündür. ABD'de özellikle Roosevelt tarafından ortaya konan Yeni Anlaşma (*New Deal*) döneminde Büro tarafından büyük bir hidrolik misyon başlatılmış ve bu çerçevede Hoover barajı, Boulder Barajı gibi devasa barajlar inşa edilmiştir. Başkan Roosevelt 1935 yılında Boulder Barajı'nın açılış töreninde yaptığı konuşmada bu barajı "insanoğlunun gururla doğayı fethetmesini alkışlaması" olarak niteler (Molle, 2008: 219).

Yine bu dönemde bölgesel gelişmişlik farklarını gidermek amacıyla su havzalarının tamamının kullanımını öngören bölgesel kalkınma projeleri de Büro tarafından geliştirilmiştir. Tennessee Bölgesindeki su havzalarının geliştirilmesi amacıyla ortaya konan Tennessee Vadisi Projesi ve bu çerçevede 1933 yılında kurulan Tennessee Vadisi Otoritesi (*Tennessee Valley Authority*) bunun en tipik örneğidir. Bir önceki bölümde de ifade edildiği gibi ABD, Dış İşleri Bakanlığının talepleri ve Büro'nun önderliğinde 1950'li yıllardan itibaren dünya genelinde projeler yürütmüş ve bu çerçevede teknik ve ekonomik destekte bulunmuştur. Ancak burada yalnızca salt bir teknik ya da ekonomik destekten söz edilemez. Tüm bunların ötesinde ilgili alıcı ülkelerin kendi su kaynaklarını geliştirmede ve kendi bürokratik ve idari yapılanmalarını kurmada bir mantalite transferi de söz konusu olmuştur. Bir başka ifade ile hidrolik misyon paradigmasının inşa ettiği bu anlayışın ABD'den alıcı ülkelere transferinden söz etmek mümkündür. Bu çerçevede hidrolik misyon paradigmasının biçimlendirdiği TVA modelinin, bir su havzasının tamamını kapsayan bölgesel kalkınma projelerinde bir model olarak gelişmekte olan ülkelere klonlandığını söylemek mümkündür. TVA modelinin ABD'nin teknik yardımları çerçevesinde Lübnan, Tayland gibi dünyanın farklı

coğrafyalarında Soğuk Savaş boyunca uygulandığını görmekteyiz (Sneddon, 2012: 564; Sneddon ve Fox, 2011: 455). Konuya ilişkin David Elkbadh'ın isabetli bir biçimde belirttiği gibi “Tennessee kelimesi Akdeniz'den Pasifiğe kadar olan kuşakta çok iyi bilinmektedir. Tennessee adı Tennessee Vadisi Otoritesinden dolayı bilinmektedir. Çünkü Tennessee Vadisi Otoritesi'nin ortaya koyduğu esaslar bu bölgelerdeki devletlerin temel sorunlarına çözüm sunmaktadır” (Ekblad, 2002: 335).

Hidrolik Misyon paradigmasının SSCB'de de hâkim paradigma olarak SSCB'nin su kaynaklarının gelişiminde rol oynadığını söylemek mümkündür. Lenin'den Brejnev'e teknolojik gelişim Sovyet liderler tarafından Rusya'nın geri kalmışlığının temel çözüm aracı olarak görülmüştür. Ayrıca dünyanın diğer yerlerinde benzerlerine rastlanıldığı gibi SSCB'de de teknolojik gelişim ulusun gelişmişlik düzeyinin bir sembolü ve siyasi sistemin meşruiyet aracı olarak görülmüş, büyük hidrolik yapılar da bu bakış açısı çerçevesinde değerlendirilmiştir (Josephson, 1995: 521). SSCB'de ilk büyük çaplı hidrolik yapıların 1930'larda başladığını ve İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda da artarak devam ettiğini görmekteyiz. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası “Doğanın Dönüşümü İçin Büyük Stalin Planı” çerçevesinde SSCB'deki yüksek debili Don, Volga, Dinyeper nehirlerinde devasa hidrolik yapılar inşa edilmiştir (Josephson vd., 2013). 1970'li yıllara gelindiğinde SSCB'de yapılan barajların rezervuar göllerinin kapladığı toplam alan 120 000 km²'den fazla durumdaydı, ki bu rakam Türkiye'nin bugünkü yüz ölçümünün yaklaşık %15.3'üne tekabül etmektedir (Mc.Cully, 2001: 17). Yapılan bu devasa hidrolik yapılar Sovyet rejiminin ve halkının ulaştığı gelişmişlik düzeyinin bir sembolü olarak lanse edilmekteydi. Örneğin, 1951 tarihli Don ve Dinyeper nehirlerinde yapılan projelere ilişkin Elektrosila tarafından yayınlanan raporda bu nehirlerde yapılan kanal ve sulama sistemleri “sosyalist hükümetin muazzam büyümesinin açık bir kanıtı, Sovyet halkının barışçıl ve inşa edici emeğinin muazzam bir başarısı” olarak tanımlanmıştır (Josephson, 1995: 535). ABD örneğine benzer bir biçimde tarımsal üretimde ve hidroelektrik kapasitenin geliştirilmesinde büyük hidrolik yapıları önceleyen Sovyet tipi hidrolik misyon Soğuk Savaş boyunca ilgili alıcı devletler tarafından klonlanmıştır.

Yukarıda ifade edildiği üzere hidrolik misyon paradigmasının 1970'li yıllarda itibaren eleştirilmeye başlandığı ve karşıt ya da alternatif paradigmaların su kaynaklarının yönetiminde ortaya konduğu görülmektedir. Bu bağlamda büyük hidrolik yapılar, özellikle çevreye, sosyal dokuya ve kültürel varlıklara olumsuz etkisi bakımından eleştiri konusu olmuş ve bu yapıların inşasına karşı çıkmıştır. Özellikle ulusal ve global düzeyde faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri dünyanın birçok yerinde inşa edilen büyük barajlara karşı kampanyalar organize etmişleridir (Khagram, 2004; Nüsser, 2014). Çalışmanın ilk bölümünde

gösterilen 1 No'lu şekilde de görüldüğü üzere büyük barajların inşasında 1980'li yıllardan başlayarak global düzeyde bir yavaşlama dikkati çekmektedir. Bu yavaşlamanın temel nedeni özellikle su kalkınma projelerini büyük ölçüde tamamlamış endüstriyel devletlerdeki büyük baraj yapımının azalmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, henüz su kalkınma potansiyelinin tamamlanmamış gelişmekte olan devletlerde hidrolik misyon paradigmasının temelini oluşturduğu büyük hidrolik yapıları inşa etme motivasyonunun halen hâkim bakış açısı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim son dönemde konuya ilişkin yapılan çalışmalar özellikle gelişmekte olan devletlerde büyük hidrolik yapılar inşa etme motivasyonunun tüm çevresel, kültürel ve sosyal etmenler üzerinden yapılan global, ulusal ve lokal düzeyli muhalif hareketlere rağmen devam ettiğini ortaya koymaktadır (Blomkvist ve Nilsson, 2017; Crow-Miller vd., 2017; Warner vd., 2017).

5. SONUÇ

Bu çalışma Soğuk Savaş döneminin sınıraşan su havzası hidropolitiğine olan etkisini ve günümüze olan yansımalarını incelemektedir. Sınıraşan sular hidropolitiği, Soğuk Savaş ve büyük hidrolik yapıların dünya geneline yayılması olguları arasındaki ilişki çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışma şu sorulara yanıt aramaktadır. Soğuk Savaşın siyasi dinamikleri sınıraşan su anlaşmazlıklarını ne ölçüde etkilemiştir? 20. yüzyıl boyunca tüm dünya genelinde büyük ve orta çaplı birçok su yapılarının ve kalkınma projelerinin büyük bir artış göstermesi gerçekliği ışığında, Soğuk Savaşın meydana getirdiği siyasi dinamiklerle bu büyük artış arasında bir ilişki var mıdır? Dünyanın farklı yerlerindeki sınıraşan su kontekstlerinden elde edilen ampirik veriler ışığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Birincisi, çalışma Soğuk Savaş'ın oluşturduğu küresel siyasi bağlamın özellikle 20 yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük hidrolik yapıların niteliksel ve niceliksel artışında elverişli bir politik bağlam oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda büyük hidrolik yapıların sınıraşan su havzalarındaki hidropolitik dinamikleri üzerindeki belirleyici rolü dikkate alındığında, Soğuk Savaş ile sınıraşan su meseleleri arasında büyük hidrolik yapılar bağlamında dolaylı bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Çalışma bu ilişkiyi iki ana boyutta ele almaktadır. Konunun birinci boyutu, Soğuk Savaş boyunca her iki süper güç de gerek kendi nüfuz alanlarını genişletmek gerekse de diğerinin nüfuz alanını kısıtlamak amacıyla diğer alıcı devletlerin kendi su kalkınma projelerini geliştirebilmeleri için teknik ve finansal yardımda bulunmuşlarıdır. Bu çerçevede her iki süper güç de bu yardımları Soğuk Savaş mücadelesinde stratejik bir enstrüman olarak görmüşlerdir. Konunun ikinci boyutu ise, her iki süper güç tarafından kendi su kalkınma projelerinin geliştirilmesinde hâkim paradigma

olarak ortaya konan hidrolik misyon paradigması süper güçlerden alıcı devletlere geçmiştir. Hidrolik misyon paradigması bu devletler tarafından da benimsenmiş ve bu devletlerin kurdukları su bürokrasilerinin de temel bakış açısını meydana getirmiştir.

İkincisi, sınıraşan su ilişkilerinde, ilgili su havasında yer alan devletlerin aralarındaki diğer siyasi ilişkilerle bu devletleri su ilişkileri arasındaki etkileşim düşünüldüğünde, Soğuk Savaş'ın belirlediği küresel politik bağlamın ve bunun bölgesel ilişkilerdeki yansımalarının Soğuk Savaş dönemindeki kıyıdaş devletler arasındaki su ilişkilerini de doğrudan etkilediği görülmektedir. Bu çerçevede, Soğuk Savaş dönemine denk gelen su ilişkilerinde, Soğuk Savaş'ın birçok sınıraşan su sorununda önemli bir parametre olarak kıyıdaş devletler arasındaki ilişkileri etkilediği görülmektedir. Ayrıca, Soğuk Savaş bağlamında kurulan siyasi angajmanlar, ilgili devletin kendi su kalkınma projelerini geliştirme bağlamında almış olduğu teknik ve ekonomik yardımlar noktasında da belirleyici rol oynamıştır.

Üçüncüsü, her ne kadar Soğuk Savaş yaklaşık 30 yıl önce sona ermiş olsa da Soğuk Savaş'ın sınıraşan su meselelerine bıraktığı miras etkisini sürdürmektedir. Soğuk Savaş döneminde sayıları hızla artan büyük hidrolik yapıların tamamına yakını halen aktif olarak kullanılmakta ve ilgili su kontekstindeki hidropolitik ilişkileri bu büyük hidrolik yapılar etkilemeye devam etmektedir. Ayrıca 20. yüzyıl başında başta ABD ve SSCB olmak üzere gelişmiş devletlerin kendi su kalkınma projelerinde hâkim paradigma olan hidrolik misyon, halen gelişmekte olan ve su kalkınma projelerini henüz tamamlayamamış olan ülkelerde etkinliğini sürdürmektedir. Ayrıca, Çin örneğinde görüldüğü gibi bölgesel ya da küresel çapta belirli etki kapasitesine sahip olan devletlerin su kalkınma projeleri de dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkelere yapmış oldukları altyapı yardımlarının ilgili devletlerce birer stratejik araç olarak ortaya konduğu görülmektedir. Bu bağlamda yukarıda Soğuk Savaş özelinde anlatılan siyasi dinamiklere benzer dinamiklerin halen güncelliğini koruduğu söylenebilir. Son olarak, bu çalışmayla bağlantılı olarak Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında gelişmiş devletlerde su kaynakları yönetimi bağlamında ortaya konan hidrolik misyon ve alternatif paradigmaların birer global norm haline gelmesinde ve diğer gelişmekte olan devletlere transferinde siyasal bağlamın rolü nedir? Bu normların oluşumunda ve transferinde hangi faktörler etkili olmuştur? Bu sorular bu çalışmanın sınırlarını aşmakta ise de gelecekte bu konulara dair akademik çalışmalar yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Alam, Z. Undala (2002), "Questioning the Water Wars Rationale: A Case Study of the Indus Waters Treaty", *The Geographical Journal*, 168 (4): 341-353.

Allan, Tony (2003), "IWRM/IWRAM: a new sanctioned discourse", *Occasional Paper*, 50: 1-27.

Allouche, Jeremy (2005), *Water nationalism: An explanation of the past and present conflicts in Central Asia, the Middle East and the Indian Subcontinent?* (Doktora Tezi: Universite' de Geneve).

Altunisik, Meliha Benli ve Özlem Tür (2006), "From Distant Neighbours to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations", *Securiy Dialogue*, 37 (2): 229-248.

Bari, Zohurul (1977), "Syrian-Iraqi Dispute Over the Euphrates Waters", *International Studies*, 16 (2): 227-244.

Bakker, Karen (2007), "The 'Commons' Versus the 'Commodity': Alter-globalization, Anti-privatization and the Human Right to Water in the Global South", *Antipode*, 39 (3): 430-455.

Biba, Sebastian (2012), "China's Continuous Dam-building on the Mekong River", *Journal of Contemporary Asia*, 42 (4): 603-628.

Blomkvist, Pär ve David Nilsson (2017), "On the Need for System Alignment in Large Water Infrastructure: Understanding Infrastructure Dynamics in Nairobi, Kenya", *Water Alternatives*, 10 (2): 283-302.

Cascao, Ana (2009), *Political Economy of Water Resources Management and Allocation in the Eastern Nile Basin* (Doktora Tezi: King's College London).

Cascao, Ana (2008), "Ethiopia-Challenges to Egyptian Hegemony in the Nile Basin", *Water Policy*, 10 (Supplement 2): 13-28.

Conker, Ahmet (2014), *An enhanced notion of power for inter-state and transnational hydropolitics: an analysis of Turkish-Syrian water relations and the Ilısu Dam conflict between the opponents and proponents of the Dam* (Doktora Tezi: University of East Anglia, Norwich).

Conker, Ahmet (2018), "Arap Baharı Sonrası Fırat-Dicle Su Konteksinde Yaşanan 'Hidro-Kaosu' Anlamak", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (1): 193-217.

Crow-Miller, Britt, Michael Webber ve François Molle (2017), "The (Re) turn to Infrastructure for Water Management?", *Water Alternatives*, 10 (2): 195-207.

Daoudy, Marwa (2009), "Asymmetric Power: Negotiating Water in the Euphrates and Tigris", *International Negotiation*, 14 (2): 361-391.

Dockrill, Michael L ve Michael F. Hopkins (2005), *The Cold War 1945-91*, Second Edition (New York: Palgrave Macmillan).

Dünya Barajlar Komisyonu (2000), *Dams and Development: A Framework for Decision Making*, http://internationalrivers.org/sites/default/files/attached-files/world_commission_on_dams_final_report.pdf.

Ekbladh, David (2002), "'Mr. TVA': Grass-Roots Development, David Lilienthal, and the Rise and Fall of the Tennessee Valley Authority as a Symbol for U.S. Overseas Development, 1933-1973", *Diplomatic History*, 26 (3): 335-374.

Elhance, Arun P. (1997), "Conflict and Cooperation over Water in the Aral Sea Basin", *Studies in Conflict & Terrorism*, 20 (2): 207-218.

Guan-fu, Gu (1983), "Soviet Aid to the Third World, an Analysis of its Strategy", *Soviet Studies*, 35 (1): 71-89.

Heywood, Andrew (2014), *Global politics* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Hirsch, Philip (2016), "The shifting regional geopolitics of Mekong dams", *Political Geography*, 51: 63-74.

Hussein, Hussam ve Mattia Grandi (2015), "Contexts Matter: A Hydropolitical Analysis of Blue Nile and Yarmouk River Basins", Fayyad, Manar, Serena Sandri, Matthias Weiter ve Dimitrios Zikos (Der.), *Social Water Studies in the Arab Region: State of the Art and Perspectives* (Berlin: SLE): 159-177.

Hussein, Hussam ve Mattia Grandi (2017), "Dynamic political contexts and power asymmetries: the cases of the Blue Nile and the Yarmouk Rivers", *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 17 (6): 795-814.

Josephson, Paul, Nicolai Dronin, Ruben Mnatsakanian, Aleh Cherp, Dmitry Efremenko ve Vladislav Larin (2013), *An Environmental History of Russia* (New York: Cambridge University Press).

Josephson, Paul R. (1995), "'Projects of the Century' in Soviet History: Large-Scale Technologies from Lenin to Gorbachev", *Technology and Culture*, 36 (3): 519-559.

Kaika, Maria (2006), "Dams as Symbols of Modernization: The Urbanization of Nature Between Geographical Imagination and Materiality", *Annals of the*

- Association of American Geographers, 96 (2): 276-301.
- Khagram, Sanjeev (2004), *Dams and Development: Transnational Struggle for Water and Power* (Londra: Cornell University Press).
- Kibaroglu, Aysegül ve Olcay Ünver (2006), “Fırat ve Dicle'de İşbirliği İçin Yeni Açılımlar”, *Stratejik Analiz*, 80: 32-45.
- Kibaroglu, Aysegül (2016), “Turkey-Syria Water Relations: Institutional Development and Political Confrontation in the Euphrates and Tigris Region”, Hinnebusch, Raymond ve Özlem Tür (Der.), *Turkey-Syria Relations: Between Enmity and Amity* (New York: Routledge): 145-157.
- Kut, Gün (1993), “Burning Waters: The Hydropolitics of the Euphrates and Tigris”, *New Perspectives on Turkey*, 9: 1-17.
- Küçükvatan, Mahir (2011), “Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11 (23): 73-91.
- Lowi, Miriam R. (1995), *Water and Power: The Politics of a Scarce Resource in the Jordan River Basin* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Mays, Larry W. (2008), “A very brief history of hydraulic technology during antiquity”, *Environmental Fluid Mechanics*, 8 (5): 471-484.
- Mc.Cully, Patrick (2001), *Silenced Rivers: The Ecology and Politics of Large Dams* (Londra: ZED Books).
- Menga, Filippo (2015), “Building a Nation Through a Dam: The Case of Rogun in Tajikistan”, *Nationalities Papers*, 43 (3): 479-494.
- Mirumachi, Naho (2015), *Transboundary Water Politics in the Developing World* (Londra: Routledge).
- Mitchell, William P. (1973), “The Hydraulic Hypothesis: A Reappraisal”, *Curent Anthropology* 14 (5): 532-534.
- Molle, Francois (2008), “Why Enough Is Never Enough: The Societal Determinants of River Basin Closure”, *International Journal of Water Resources Development*, 24 (2): 217-226.
- Molle, Francois, Tira Foran ve Philippe Floch (2009), “Introduction: Changing Waterscapes in the Mekong Region – Historical Background and Context”, Francois Molle, Tira Foran ve Mira Kakonen (Der.), *Contested Waterscapes in the Mekong Region: Hydropower, Livelihoods, Governance* (Londra: Earthscan): 1-19.

Mollinga, Peter (2001), "Water and Politics: Levels, Rational Choice and South Indian Canal Irrigation", *Futures* 33 (8-9): 733-752.

Muslih, Muhammad (2005), "Syria and Turkey: Uneasy Relations", Barkey, Henri J. (Der.), *Reluctant Neighbor* (Washington: United States Institute of Peace): 113-130.

Nagheeb, Mohsen ve Jeroen Warner (2018), "The Geopolitical Overlay of the Hydropolitics of the Harirud River Basin", *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 18 (6): 839-860.

Nüsser, Marcus (2014), "Technological Hydroscares in Asia: The Large Dams Debate Reconsidered", Nüsser, Marcus (Der.), *Large Dams in Asia: Contested Environments between Technological Hydroscares and Social Resistance* (Heidelberg: Springer): 1-14.

Rubinstein, Alvin Z. (1977), *Red Star on the Nile: The Soviet-Egyptian Influence Relationship Since the June War* (New Jersey: Princeton University Press).

Saddoff, Claudia ve David Grey (2002), "Beyond the River: The Benefits of Cooperation on International Rivers", *Water Policy*, 4: 389-403.

Saleh, M.K. Saleh (2008), "Hydro-hegemony in the Nile Basin: a Sudanese Perspective", *Water Policy*, 10 (Supplement 2): 29-49.

Salman, Salman M. A. (2016), "The Grand Ethiopian Renaissance Dam: the road to the declaration of principles and the Khartoum document", *Water International*, 41 (4): 512-527.

Seale, Patrick (1995), *Asad: The Struggle for the Middle East* (Londra: I.B Tauris).

Sneddon, Chris (2012), "The 'Sinew of Development': Cold War Geopolitics, Technical Expertise, and Water Resource Development in Southeast Asia, 1954–1975", *Social Studies of Science*, 42 (4): 564-590.

Sneddon, Chris ve Coleen Fox (2011), "The Cold War, the US Bureau of Reclamation, and the Technopolitics of River Basin Development, 1950–1970", *Political Geography*, 30 (8): 450-460.

Sneddon, Chris (2015), *Concrete Revolution: Large Dams, Cold War Geopolitics, and the US Bureau of Reclamation* (Chicago: University of Chicago Press).

Sojamo, Suvi (2008), "Illustrating Co-existing Conflict and Cooperation in the Aral Sea Basin with TWINS Approach", *Water & Development Publications*, 75-88.

Springborg, Robert (1981), "Baathism in Practice: Agriculture, Politics, and

- Political Culture in Syria and Iraq”, *Middle Eastern Studies*, 17 (2): 191-209.
- Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu (2011), *Constitution Statuts* (Paris: ICOLD).
- Viollet, Pierre-Louis (2007), *Water Engineering in Ancient Civilizations: 5,000 Years of History*: (Boca Raton: CRC Press) (Çev. Forest M.Holly Jr.).
- Warner, Jeroen , Jamie Hoogesteger ve Juan Pablo Hidalgo (2017), “Old wine in new bottles: The adaptive capacity of the hydraulic mission in Ecuador”, *Water Alternatives*, 10 (2): 332-340.
- Wegerich, Kai (2008), “Hydro-hegemony in the Amu Darya Basin”, *Water Policy*, 10 (Supplement 2): 71-88.
- Wescoat, James , Roger Smith ve David Schaad (1992), “Visits to the U.S. Bureau of Reclamation from South Asia and the Middle East, 1946–1990: An indicator of changing international programs and politics”, *Irrigation and Drainage Systems*, 6 (1): 55-67.
- Wester, Philippus (2009), “Capturing the Waters: The Hydraulic Mission in the Lerma–Chapala Basin, Mexico (1876–1976)”, *Water History*, 1 (1): 9-29.
- Wittfogel, Karl (1957), *Oriental Despotism : A Comparative Study of Total Power* (New Haven: The Yale University Press).
- Wolf, Aaron T. (1995), *Hydropolitics Along the Jordan River* (Tokyo: United Nations University Press).
- Wolf, Aaron T. (1999), “The Transboundary Freshwater Dispute Database Project. *Water International*”, *Water International*, 24 (2): 160-163.
- Yihdego, Zeray, Alistair Rieu-Clarke ve Ana Elisa Cascão (2016), “How has the Grand Ethiopian Renaissance Dam changed the legal, political, economic and scientific dynamics in the Nile Basin?”, *Water International*, 41 (4): 503-511.
- Zeitoun, Mark (2008), *Power and Water in the Middle East: The Hidden Politics of the Palestinian-Israeli Water Conflict* (Londra: IB Tauris).
- Zeitoun, Mark ve Jeroen Warner (2006), “Hydro-Hegemony-a Framework for Analysis of Trans-boundary Water Conflict”, *Water Policy*, 8: 435-460.
- Zhang, Ying, Solomon Tassew Erkyihum ve Paul Block (2016), “Filling the GERD: Evaluating Hydroclimatic Variability and Impoundment Strategies for Blue Nile Riparian Countries”, *Water International*, 41 (4): 593-610.